

Kiss Margit

Benedetto Croce és Giambattista Vico a nyelvről

„Ő [Vico] bírálta mindhárom tanítást a költészetéről: a költészet mint intellektuális igazságok közvetítője, mint tiszta örömök ábrázolója és mint a szellem pallérozója [...] A költészet nem poros bölcsesség, nem feltételezi a logika meglétét [...] A költészet nem szeszélyes öröme, hanem természetes szükségletnek született.” (CROCE 1965: 51) [ford. tőlem]

Dolgozatomban abból a szempontból mutatom be CROCE nyelvről alkotott elméletét, hogy az mely pontjain állítható kapcsolatba VICO hasonló tárgyú nézeteivel.

VICONAK jelentős szerepe van CROCE esztétikai és nyelvészeti rendszerének kialakításában. VICO volt az, aki felfedezte az esztétika számára a képzelet elsődleges fontosságát, és CROCE pedig az, aki ezt teljes mértékben ki is aknáztta. CROCE-nél kiemelt szerepűvé és fontosságúvá válik az a különbségtétel, amely már VICONál is megjelenik a művészet és a tudomány valamint a képzelet és az ész között. CROCE a saját disztinkcióit erősítendő alkalmazza a vicoi rendszerezést. VICO hatása mutatkozik meg nem utolsósorban a költészet és a történelem sajátos viszonyáról alkotott elképzelésében is (DONDOLI 1988: 265–275).

VICO elméletében a racionalista világszemlélet nem tükröz semmiféle értéket. Magán a nyelven belül az intuitív-képzeletbeli, ill. költői jelleg az intellektuális-logikai aspektussal kerül szembe (PAGLIARO 1959). CROCE pedig már egyenesen azt állítja, hogy a nyelvenben nem is létezik logika. A filozófus a *nyelven* a költői nyelvezetet érti, ahol is a hangsúly a nyelv poétikai természetére esik.

CROCE felfogásában a megismerés kettős, azaz lehet intuitív és logikai. Az előbbi a képzelet, a fantázia ismerete, az utóbbi viszont az értelemé. Míg az első képzeteket teremt, addig az utóbbi fogalmakat, gondolatokat. Az intuitív megismerés mentes mindentől, ami a logikai megismerés körébe tartozik. A logikai elemek teljes mértékben idegenek a teoretikus formák így a nyelv számára is: a nyelv fogalma ezért az intuíciónak kapcsolódik. CROCE filozófiájában a gondolat és a nyelv, jobban mondva az intuíciónak és a nyelv, egy és ugyanaz, ahol az intuíciónak egyfajta tiszta létezőként értelmezhető, amely nélkülöz minden olyan dolgot, ami a logikához tartozik. CROCE az intuíciónak a kifejezéssel továbbá a nyelvet a költészettel azonosítja. A költészet a filozófus eszmerendszerében a szellem intuitív-expresszív megvalósulása. A költészet az igazi nyelvezet, amely élesen elhatárolandó a logikai és a gyakorlati elemektől; ezen a ponton szintén megfigyelhetjük VICO hatását. A nyelv egyike a szellem alapvető kategóriáinak, és minthogy az intuíciónak és a kifejezéssel azonosul, nélkülözi a külső, fizikai megjelenítést. A kifejezésnek és az intuíciónak sajátos, egyedi jellege van. Csakúgy mint minden intuíciónak, a kifejezés is egyedi, megismételhetetlen. Egyedül az esztétika kínálhatja számunkra az igazi megértést.

A költészet volt az emberi faj anyanyelve. Az első emberek természetüktől fogva költők voltak, akik számára az érzék és a képzelet többet ért az értelemnél. A nyelv természetét és lényegét illetően VICO azt állítja, hogy a nyelv egyfajta költői és képzeletbeli alkotás, amely során az ember intellektuális képességei még igen alacsony fokon állnak (FANO 1973). Ez a gondolat később CROCE-nél is megtalálható. A nyelv költőisége az ő nyelvészeti gondolkodásának egyik vezérfonalává vált. A nyelv és a költészet lényegében azonosnak tekinthető. CROCE úgy képzelet el a nyelvet, mint szabad szellemi alkotást, mivel az teljes szellemiséget igényel. A költőiség és a szellemiség elválaszthatatlanok egymástól. CROCE tágabb értelemben a nyelvet a művészettel azonosítja. Tekintve, hogy a nyelv csak

saját esztétikai természetében nyilvánulhat meg, a művészeti alkotásokon kívül nincs is realitása.

CROCE nagyra becsülte elődjének azt az érdemét, hogy összefoglalta a költői alkotásmód szempontjait; CROCE aztán ezt tette meg *Esztétikájának* alapjául (DONDOLI 1988). A filozófus törekedett arra, hogy kiemelje a vicoi tanok esztétikai eredményeit: a nyelv és a költészet azonosítását, a képzelet és az intuíció szerepét a költői alkotásban valamint a nyelv természetes sajátosságait. Mindkettejük filozófiájában központi, domináns szerepet játszik a nyelven belül az intellektuális-logikai tényezővel szemben az intuitív-képzeletbeli oldal. A költői kreativitás foglalja el, szemben a logikai és racionális tényezővel, az alapvető és a központi pozíciót (FANO 1973: 211–221), (PAGLIARO 1959).

CROCE alapos vizsgálat és elemzés után rávilágított VICONAK a művészetről alkotott filozófiai jellegű tanaira: a képzelet és a nyelv központi szerepére, azonban nem fogadta el a nyelv eredetéről alkotott naturalista szemléletű elképzelését, kivéve azt az egy tételt, amely az indulatszók szerepére vonatkozik. CROCE felfogása szerint a nyelv eredetét az indulatszókban kell keresni, ezek foglalják magukba ugyanis a nyelv legteljesebb, leginkább szentimentális és költői voltát (CAVACIUTI 1959: 120). VICONÁL a nyelvfejlődésnek három szakaszát különböztethetjük meg. Az első szakaszban, amely a mimika és a képi kifejezőmód használatáról kapta a nevét, az emberek némák voltak. A fejlődés második, hősi-költői jelzőkkel illetett szakaszában hangzottak el az első érzelmi megnyilvánulások még hangok formájában, illetve a kezdeti onomatopoetikus hangfoszlányok: ez volt az első artikulátnak nevezhető nyelv. A harmadik fejlődési szakaszban jelent meg a beszéd; a hősi népek megalkották a köznyelvi, vagyis a vulgáris prózát. Ennek a fejlődésvonalnak CROCE egyetlen stádiumát fogadta el, nevezetesen a második szakaszban azt az aspektusát, amelyben az onomatopoetikus és az indulatszavaknak köszönhetően létrejött a hangzó nyelv (FANO 1973; PAGLIARO 1959). A filozófus nem ért egyet azzal az egyik alapvető vicoi gondolattal,

miszerint a nyelv és az írás nemcsak hogy egyidejűek, de azonosak is lennének (FANO 1973). A crocei elgondolás ettől teljesen eltér: az írást nem nevezhetjük fizikailag létezőnek, az nem a nyelv kifejezési formája, hanem pusztán a hangok jelölése. VICO tiltakozik az ellen, hogy a nyelv egy állandó kategória, és ezért hiábavaló lenne az eredetét keresnünk. Ezzel ellentétben CROCE azt vallja, minthogy a nyelv szellemi kategória, nincs a történetiségben fellelhető gyökere (FANO 1973). A nyelv eredete nem a múltban keresendő, hanem az az örök intuícióban rejlik. A nyelvet, CROCE szerint, a véget nem érő, állandó alkotás jellemzi.

VICO azt állítja, hogy a jel és a jelentés közötti kapcsolat természetes vagy konvencionális lehet. A gondolkodó előtérbe állítja az előbbit, ám elfogadja a konvención alapuló elképzelést is (FANO 1973: 211–221). A jelentés és maguk a dolgok között egyfajta szükségszerű összefüggés van, ez a kapcsolat minden ember számára megegyező. A hang és a jelentés közti kapcsolat azonban már nem azonos mindenkinek. A jelölő, a jelentés külső formája, azaz a hangzó, fonetikus rész lehet különböző, de maga a jelentés minden ember szempontjából ugyanaz (PAGLIARO 1959).

CROCE nem akceptálja ezt a jelentés-felfogást. A nyelv egyedi, ahogyan az intuíció és a kifejezés is az. A nyelv valamiféle megismételhetetlen dolog; minden szónak saját jelentése van abban a pillanatban, amikor azt kiejtik, és ez a jelentés nem feleltethető meg sem egy korábbinak, sem egy jövőbelinek pontosan azért, mert az intuíció is mindig más és más. Ilyenformán a nyelvi kifejezés megismételhetetlen volta és az intuíció egyedisége megfeleltethetők egymásnak. A nyelvnek nincs realitása azon a ponton túl, amelyben a nyelvi kifejezés elhangzik. A nyelvvel nem cselekedhetünk konvencionális módon. Tekintve hogy a nyelv a szellem egyik örök formája, nem kapcsolható hozzá a konvención fogalmához; nem is lennének képesek egy olyan nyelv megteremtésére, amely minden szempontból univerzális és konvencionális lenne. Minden beszélő a saját, egyedi módján használja a szavakat. Egy adott szó minden egyes emberben, minden egyes nyelvi kifejezés során egy sajátos jelentést

hordoz. A filozófus szerint csak Isten létezése és a közös emberiség egyetemes. CROCE idealista módon vélekedett a kérdésről, és az ő sajátos módján oldotta meg az emberi kommunikáció problematikáját. Nem kerülhette ki a kérdést, azonban a saját rendszerén belül nem tudta a felmerülő nehézségeket szintézisbe olvasztani. CROCE nem egy egységes nyelvészeti rendszert alkotott meg, hanem a maga esztétikai rendszerén belül elemezte a nyelvet.

A korszakalkotó gondolat, amelyet VICO a főművében ábrázol, az a fantázia és az egész emberi természet alkotó képessége. A prózai nyelvet a közösség nyelveként aposztrofálja, ahol a szavak a saját, közösségben betöltött jelentésükkel rendelkeznek, míg ezzel szemben a költők a szavak átvitt értelmét használva a nyelvet sajátosságosan használják (PAGLIARO 1959). Vico a költészet alogikus és fantáziabeli jellegét hangsúlyozza, és a költést „az emberi elme első tevékenysége”-ként (CROCE 1965: 51) [ford. tőlem] definiálja, amely megelőzi a filozofikus gondolkodást. A képzelet és az érzelem nyelve előbbre való az elmélkedésénél. A költői nyelv volt az első olyan nyelv, amelyet használva meg tudták fogalmazni az első törvényeket, életre keltették a vallásokat stb. (PAGLIARO 1959). A költői nyelv prioritása egy lapon említhető a kezdetek világának nyelvével. A költészet és a nyelvek eredete azonos (DONDOLI 1988): ezt a megállapítást VICO követve CROCE is magáénak vallja. VICO számára a költészet a megértés legautentikusabb és legkristályosabb megvalósulása, legtisztább formája. A köznyelv is a költői nyelvből eredeztethető, amelyet később konvenciók irányítanak. A költői kifejezésmód a képzeletbeli alkotásnak egyfajta külső megjelenése, a valóság képzeletbeli és érzékelhető magyarázatának, értelmezésének a formája (PAGLIARO 1959). Mindkét filozófus úgy vélekedik, hogy a képzelet nyelve megelőzi a gondolkodását (DONDOLI 1988), így a költészet jelenhetett meg elsőként, „a próza azonban az értelem, az ész kései gyümölcse” (DE SANCTIS: 1962: 147) [ford. tőlem]. A crocei filozófiában a valódi nyelv előbbre való a gyakorlati nyelvnél, csakúgy mint ahogy az elmélet is megelőzi

a gyakorlatot. A gyakorlati nyelv elhatárolandó az intuíciónál. Ebben a nyelvezetben a szó magával hordozza a saját fogalmi mezejét. A gyakorlati és az esztétikai, elméleti nyelv más-más szinten mozognak. Az első valamiféle alacsonyabb, a másik pedig valamiféle felsőbb szinten lévő dolog. Az előbbi külső jegyekkel rendelkezik, a felsőbb szinten lévő pedig csak a költészet számára létezik: esztétikai, egyedi értéke van, mentes minden konvenciótól, valamint az intuíciónál, az esztétikával és a stilisztikával válik azonosíthatóvá. A tiszta nyelv a kifejezés és intuíció, mint ilyen történetiség, valós eredet híján lévő absztrakció; ezzel szemben a gyakorlati nyelv mint konkrét megvalósulás etimológiával rendelkezik. Tehát CROCE különbséget tesz ilyen módon az elmélet és a gyakorlat vagyis esztétikai és nem esztétikai nyelvészet között (CAVACIUTI 1959). Ezzel az osztályozással alkotja meg az ő kettős nyelvészeti rendszerét. Ez a kettős természetű paralellizmus jellemzi az egész szisztémát. Az esztétikai nyelvészetben, amely CROCE számára az igazi nyelvészetet jelenti, a tiszta nyelv azonos a költői kifejezésekkel, egyfajta absztraktivitás jellemzi, ezzel szemben a gyakorlati nyelvnek egyik fő jegye a történetiség. A tiszta nyelv az igazi, valós nyelv, amely az intuíciónál, az elméletben él, még kiejtenünk sem szükséges. A nem esztétikai nyelvészet, lévén történeti alapú, a természettudományok részét képezi. Az alsóbb szinten lévő nyelv olyan történeti sajátosságokkal jellemezhető, mint pl. az etimológia. Ilyen esetben a nyelvész nem tesz mást, mint azokkal a tárgyakkal társítja az adott szót, amelyekkel különböző helyeken és időszakokban kapcsolatban állhatott.

VICO ellentétben CROCEval az egyes hangok szemantikai értékével, azaz a fonéma jelentés-megkülönböztető szerepével is számolt (PAGLIARO 1959). CROCE-nál azonban az egyetlen nyelvi egység a mondat. Azt állítja, hogy a nyelv nem az egyes szavakban realizálódik, hanem a beszédben. A filozófus ilyenformán teljes mértékben elhatárolja magától és elutasítja a hagyományos nyelvtanokat, amelyek a nyelvet szavakra, illetve más nyelvi alkotóelemekre, mint pl. a fonéma, bontják, és ezeket nyelvi egységként definiálják.

Szerinte önkényes döntés a nyelvet szavakra, szótagokra, magán- és mássalhangzókra osztani, mert a nyelv egyedül a kifejezésben éri el a teljességét. Egy másik eltérést is találunk a crocei nyelvelmélet és a hagyományos grammatikák nyelvfelfogása között: ez a kopula kérdése. A tradicionális nyelvtanokban, a croceivel ellentétben, a kopulának logikai értéke van. A filozófus elveti a formális logika téziseit, miszerint minden ítéletben egy alany és egy predikátum rejlik. Az ő számára a tradicionális logika nem értékmérő.

Foglaljuk tehát össze röviden a crocei nyelvfilozófia lényegét! Központi helyet foglal el rendszerében az esztétika és a nyelvészet azonosítása. A nyelv intuícióként, kifejezésként és költészetként való értelmezése ellentéteket és kettősséget hordoz magában, amelyek aztán a felsőbb és alsóbb szintű nyelvészet megkülönböztetését eredményezik. Így jut el CROCE a kettős nyelvészet elméletéhez. Az esztétikai jelleget ebben magasabb szinten találjuk meg, ez alatt pedig a gyakorlati vagy történeti jellemzőket. A gyakorlati aspektus másodlagos szerepet tölt be az esztétikaival szemben, ez utóbbi domináns, alapvető funkcióhoz jut CROCE nyelvi rendszerében.

CROCE nyelvfilozófiájának saját korában nem volt kiemelkedő hatása. Akkor még visszhang nélkül maradt az az elmélete, amely az esztétikát és a nyelvészetet egymással azonosítja. A nyelvészek abban az időben pszichológiai, szociológiai és más szempontból vizsgálták a nyelvet. Tézisei az 1900-as évek elején váltak korszakos jelentőségűvé, munkássága igen meghatározó lett. A modern időkben híres szintézisei az intuíció és a kifejezés, majd a művészet és a nyelv azonosításáról meghatározó szerepűvé váltak a nyelvésztaársadalomban. A nyelv spiritualista felfogása nála szembehelyezkedik a pozitivisták mechanikus szemléletével. A szó, amelyet más nyelvészek (pl. BOPP, ADELUNG) elsődleges fontosságúnak tartottak, nála elveszti a központi szerepét (CAVACIUTI 1959: 129–174). Elméletének legfőbb értéke a nyelv költői oldalának a fókuszba állítása. Nyelvi rendszerében

a nyelvet alkotó individuum bensőségessége kulcsfontosságú a mechanikus külsőséggel szemben.

„Minden bizonnyal nehéz jól megérteni és magunkénak mondani ezt az elméletet, amelyben a nyelv fogalma a költészet fogalmába olvad, és benne ölt testet, mivel ez is, mint minden bölcséleti elmélet, az egész filozófia ismeretét teszi szükségessé.” (CROCE 1945b: 237) [ford. tőlem]

Bibliográfia:

CAVACIUTI 1959. Cavaciuti, Santino: *La teoria linguistica di Benedetto Croce*.

Marzorati-Editore, Milano, 1959.

CROCE 1910: Croce, Benedetto: *Problemi di Estetica*. Laterza, Bari, 1910.

CROCE 1922: Croce, Benedetto: *Ritorno su vecchi pensieri*. In. *La Critica*, XX. 267–277. 1922.

CROCE 1935: Croce, Benedetto: *La Poesia*. Laterza, Bari, 1935.

CROCE 1942a: Croce, Benedetto: *Logica come scienza del concetto puro*. VI ediz., Laterza, Bari, 1942.

CROCE 1944: Croce, Benedetto: *Intendere ed etimologizzare*. In. *La Critica*, XLII. 200–202. 1944.

CROCE 1945a: Croce, Benedetto: *Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale*. VIII ediz. riveduta, Laterza, Bari, 1945.

CROCE 1945b: Croce, Benedetto: *Discorsi di varia filosofia*. Laterza, Bari, 1945.

CROCE 1948a: Croce, Benedetto: *Aesthetica in nuce*. In *Ultimi saggi*. II ediz., Laterza, Bari, 1948.

CROCE 1950: Croce, Benedetto: *Lecture di Poeti*. Laterza, Bari, 1950.

- CROCE 1965: Croce, Benedetto: *La filosofia di G. B. Vico*, Laterza, Bari, 1965.
- DE SANCTIS 1962: De Sanctis: *La giovinezza e studi hegeliani*. Laterza, Bari, 1962.
- DONDOLI 1988: Luciano Dondoli: *Genesi e sviluppi della teoria linguistica di Benedetto Croce*, Bulzoni, Roma, 1988.
- FANO 1973. Fano, Giorgio: *Origini e natura del linguaggio*. Piccola Biblioteca Einaudi, Torino, 1973.
- GEMBILLO 1984: Gembillo, Giuseppe: *Filosofia e scienze nel pensiero di Croce: genesi di una distinzione*. Giannini, Napoli, 1984.
- KELEMEN 1981: Kelemen János: *Benedetto Croce*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1981.
- PAGLIARO 1959: Pagliaro, Antonio: *La dottrina linguistica di G. B. Vico*. In. *Atti della Accademia Nazionale*. VIII serie, 8. vol. 6. Roma, 1959.
- VICO 1998: Giambattista Vico: *La scienza nuova*. Biblioteca Universale Rizzoli, 1998.